

Література

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витoki, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В.С. Стешенко. — К., 2001. — 560 с.
2. Малева Т. М., Синявская О. В. Социально-экономические факторы рождаемости в России: эмпирические измерения и вызовы социальной политике / Демоскоп Weekly, № 309—310, 12—25 ноября 2007 <http://demoscope.ru/weekly/2007/0309/analit02.php>
3. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. — К.: АДЕФ-Україна, 2008. — 288 с.
4. Управление занятостью и организация трудоустройства: Обзорная информация. — К.: МАУП, 1995. — 174 с.
5. Hans-Peter Kohler. Детерминанты низкой рождаемости в Европе / Европейский журнал по сексуальному и репродуктивному здоровью. — № 63. — 2006. — С. 12—13.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2010 р.

УДК: 316.42:316.334.3

О. І. Амоша, академік НАН України,
Інститут економіки промисловості НАН України

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ЛЮДСЬКИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

АНОТАЦІЯ. У статті обґрунтовано потребу застосування в практиці управління механізмів затребування соціальної відповідальності держави. Визначено правові та організаційно управлінські важелі застосування соціальної відповідальності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальна відповідальність, людський розвиток, соціальне управління, соціальна держава.

АННОТАЦИЯ. В статье обоснована необходимость использования в практике управления механизмов востребования социальной ответственности государства. Определены правовые и организационно управленческие рычаги использования социальной ответственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социальная ответственность, человеческое развитие, социальное управление, социальное государство.

SUMMARY. The requirement for usage of claiming mechanisms social responsibility in the management practice is grounded in the article. The legal and organizationally administrative levers of social responsibility are certainied.

KEY WORDS: social responsibility, human development, social management, social state.

Тривалий несприятливий соціальний стан в Україні, який характеризується вимиранням нації, посиленням нерівності, зростанням бідності, порушенням соціально-економічних та трудових прав, поглибленням тінізації соціально-трудових відносин, зростанням ризиків втрати роботи, здоров'я, доходу тощо, свідчить про зниження соціальної відповідальності держави за людський та соціальний розвиток.

Саме людський розвиток в Україні визначає можливості науково-технологічного, інноваційного прориву держави в європейський простір, він створює економічну основу і духовну спадщину суспільства, цивілізаційний поступ української нації. Світова спільнота визначає, що людський потенціал є найвищою соціальною цінністю, а його розвиток — пріоритетною складовою соціально-економічної політики, метою і умовою державного регулювання економіки.

Таке бачення значущості людини в перспективах держави і світу потребують формування нових пріоритетів розвитку економіки України, надання їй соціальної спрямованості, формування у бізнесовому секторі соціальної свідомості і відповідальності. У зв'язку з визначеними пріоритетами в Україні необхідно в короткий термін розробити та запропонувати інструменти впливу державного управління на процес розвитку людського потенціалу, прискорити соціальні процеси з досягнення соціальних цілей.

Прогресивний розвиток суспільства зтикається з необхідністю усвідомлення потреб розвитку людського потенціалу залежно від прагнень реалізації одночасно двох концепцій — соціального управління та Концепції людського розвитку, яка є здобутком міжнародної світової спільноти. Якщо Концепція соціального управління визначає збереження та розвиток людства як глобальну мету, то Концепція людського розвитку визначає центральне місце людини в економічному та суспільному розвитку.

Сучасна українська наукова спільнота активно формує власні погляд на людський розвиток. Е. М. Лібанова вважає, що людський розвиток можливий за умов включення його до стратегій як цільового орієнтира з одночасним формуванням в цих стратегіях умов та механізмів для досягнення людського розвитку. Ще цікавішим є погляд на значущість формування людського розвитку та людського капіталу щодо сприйняття цивілізаційного процесу, який більш пов'язаний не з економічними циклами, а з ментальними зрушеннями. «Останні, власне, і спричиняють трансформації суспільних, зокрема політичних, систем, сутнісні зміни в економіці та організації виробництва. Отже, в цьому новому розу-

мінні сенсу земної цивілізації саме людському фактору відводиться вирішальна роль» [1, с. 280].

Таким чином, потреби людського розвитку та інтеграційні процеси кращих світових соціальних систем обумовлюють адаптацію державного та регіонального управління до їх задоволення та досягнення.

Чітко визначених правових обов'язків щодо соціального положення в країні, її регіонах, галузях та на виробництві немає. Чіткого розмежування компетенції, повноважень та відповідальності щодо розвитку людського та трудового потенціалу немає між органами державної влади. Зобов'язання України щодо досягнення Цілей розвитку тисячоліття не мають комплексного запровадження через недосконалість системи державного та регіонального соціального управління. Соціальне управління в Україні не відповідає загальносвітовим вимогам збереження людства та національним інтересам збереження нації, її гідного існування та розвитку. Причиною та наслідками такого стану є невідповідність державного та регіонального управління потребам людського та соціального розвитку. Декларативні положення чинного законодавства щодо надання соціальних прав та гарантій не мають чіткої регламентації щодо адресатів їх виконання та відповідальності за нереалізацію. Законодавство про державну службу, про місцеві держадміністрації та місцеве самоврядування не конкретизують соціальні зобов'язання щодо формування та забезпечення реалізації ефективних соціальних стратегій розвитку та відповідальність за людський та соціальний розвиток на рівні держави та регіонів. Неконкретизовані компетенція Кабінету Міністрів України щодо забезпечення якості та рівня життя населення, а відповідно в показники ефективності його діяльності не включено показники людського та соціального розвитку. Стратегічного документу щодо соціальної політики протягом 2005—2009 рр. в державі та регіонах немає, а термін дії Основних напрямів соціальної політики України до 2004 р. вже вичерпано. Неупорядкована та нескоординована діяльність органів та структур державної влади щодо людського та соціального розвитку. Міністерство економіки України створило у 2001 р. структурний підрозділ — Департамент з людського розвитку, але через три роки функціонування скасувало цю структуру. Невизначеність напрямів управлінської діяльності на державному рівні при наявності проблем людського розвитку реалізувалось в таке рішення.

Таким чином, розвиток людського потенціалу ставить нові вимоги до системи управління. *По-перше*, Україна виходить на

траєкторію євроінтеграційних процесів, що актуалізує необхідність розробки нового підходу до політики соціально-економічного управління. Вимогами глобалізації є потреба зміни сучасного типу поведінки людини в праці, бізнесі і в житті загалом, яка обумовлює активну її участь у розвитку держави. *По-друге*, розгортання економічних процесів має відбуватись одночасно з соціальним розвитком суспільства, інтелектуальна складова якого повинна стати фундаментом для переходу до постіндустріального і інформаційного суспільства. *По-третє*, сучасні глобальні, інноваційні процеси розвитку економіки потребують такої організаційної структури управління, яка обумовлює управлінський вплив на розвиток людського потенціалу, стимулювання прогресивних змін у суспільстві, збереження перспектив розвитку майбутніх поколінь.

Не випадково, що розвинені країни (Японія, Німеччина, Ісландія, Норвегія та ін.) пріоритетним напрямком державної політики визначили та реалізували розвиток людського потенціалу, який є невичерпним ресурсом. В Україні відбувається усвідомлення цих процесів. Значний внесок у розв'язання проблеми людського та соціального розвитку, людського та соціального капіталу внесли Е. Лібанова, О. Власюк, С. Пірожков, О. Грішнова, В. Антонюк, В. Удовиченко, О. Стефанишин, Л. Семів, Г. Задорожний, М. Горожанкіна тощо. Але механізми запровадження питань розвитку людського потенціалу в системі державного та регіонального управління є вкрай невизначеними та нерозвиненими.

Людський розвиток є метою, критерієм, змістом соціального управління. Воно повинно враховувати певні особливості людського розвитку. По-перше, це *закономірний* процес демографічного, освітнього, професійного, культурного, духовного вдосконалення людства, який має відбуватись на протязі всього життєвого циклу. По-друге, це *цілеспрямований* процес, який обумовлює комплексний прогресивний розвиток держави. По-третє, розвиток людського потенціалу відбувається *у часі*, тобто напрям розвитку диктується вимогами сучасної соціально-економічної ситуації в державі, міжнародними умовами і політичними настановами, *четверте*, людський розвиток виступає одночасно і *метою*, і *засобом* досягнення економічного зростання, при цьому основною метою людського розвитку є підвищення якості життя людей шляхом розширення їх можливостей щодо формування власного майбутнього.

Нерозробленість категоріального апарату соціального управління не випадкова, бо в цілому методологічні проблеми соціаль-

ного управління залишаються недостатньо розробленими та відповідно реалізованими. Повинна вийти на новий рівень наукова підстава для подальшого забезпечення удосконалення соціального управління в Україні та підвищення його ефективності. Саме нерозвиненість соціального управління обумовлює незастосування головного важеля для забезпечення його ефективності — соціальної відповідальності. Вона могла б застосовуватись з умов розробки та прийняття Концепції (стратегії) розбудови соціальної держави, національної моделі соціальної політики, концептуальних засад людського розвитку, соціального бюджету України тощо.

Значної активізації процес формування концептуальних основ соціальної держави набув в Україні протягом 2003–2004 рр.

Саме в проектах правових документів з соціальної держави була чітко виписана система критеріїв соціальної держави, яка б перетворилась у систему показників оцінки для органів та структур державної влади для застосування механізму соціальної відповідальності.

Друга спроба прийняти правовий документ з соціальної держави була здійснена народними депутатами Верховної Ради України В. Г. Харою, О. М. Стояном, Я. М. Сухим у квітні 2008 року, коли був представлений проект Закону України «Про Концепцію соціальної держави України» (реєстраційний № 2312), який до кінця 2009 року не був поданий до відповідного проходження для подальшого прийняття, а у подальшому був знятий з розгляду зовсім. Тому опрацювати механізми соціальної відповідальності держави щодо забезпечення соціального та людського розвитку через цільовий документ неможливо.

Таким чином, необхідність застосування соціальної відповідальності держави за стан людського та соціального розвитку посилюється. Механізми її запровадження можливі через регламентацію та реалізацію адресних державних концепцій, стратегій, програм тощо. Але вони або не реалізуються, або не приймаються. Тому доцільно ініціювати формування громадської думки щодо запровадження соціальної відповідальності держави та одночасно науковій спільноті обґрунтувати та пропонувати механізми її застосування.

Соціальна відповідальність держави буде спрацьовувати при наявності та розвитку невідворотних механізмів її застосування, при укріпленні політичної культури, при розвитку демократичних засад державного управління, при конструктивній опозиції, при становленні партнерських відносин між гілками влади та підвищенні рівні довіри до влади.

Таким чином, для становлення та запровадження соціальної відповідальності в Україні необхідно:

- внести зміни та доповнення до Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України», Закону України «Про Кабінет Міністрів України»м з визначенням та конкретизацією положень з соціальної відповідальності держави;

- доопрацювати та прийняти правовий документ з соціальної держави, у якому надати критерії та показники, які є показниками ефективності соціального управління, а їх невиконання закласти як інструмент для застосування соціальної відповідальності;

- при формуванні системи соціальної відповідальності держави забезпечити врахування місця України в міжнародних порівняннях, світових рейтингах (за демографічним та людським розвитком, за рівнем освіти, за рівнем виробничого травматизму, за соціальним самопочуттям, за рівнем базової захищеності, за індексом щастя тощо);

- створити соціологічний моніторинг щодо оцінки соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації у ЗМІ;

- визначити в колі показників соціальної відповідальності держави виконання міжнародних домовленостей України;

- відстежувати рівень досягнення пріоритетів розвитку держави (щодо підвищення рівня та якості життя, економічного зростання та інноваційного розвитку, забезпечення соціальної орієнтації економіки), визначених у Стратегічних правових документах та застосувати рівень їх виконання при визначенні соціальної відповідальності держави;

- створити умови та надати можливості для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства та його представників (громадських об'єднань, політичних партій, професійних спілок, громадян тощо).

Література

1. Лібанова Е. М. Вплив сучасної кризи на ментальні особливості, психологічні орієнтації та настанови населення України / Е. М. Лібанова // Глобальна економічна криза 2008—2010 років: досвід та шляхи подолання в Україні: монографія / [В. П. Антонюк, С. С. Аптекар, Н. А. Балтачєєва та ін.]; під заг. ред. В. І. Ляшенка. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — С. 279—285.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2010 р.